

KOMORÓCZY GÉZA: JOGOT, MERT EMBEREK VAGYUNK. Zsidó történeti tanulmányok.

Pesti Kalligram Kiadó, Pozsony, 2023. 339 oldal.

Komoróczy Géza szövegeit olvasni mindig öröm. Szépen, veretesen vannak megírva. A Jogot, mert emberek vagyunk című legújabb kötete két tucat, már megjelent tanulmány és cikk egymásba fűzésével állt össze. Az írások zöme a 2000-es évekből származik, de találunk köztük néhány korábbi, és néhány egészen friss, 2020 és 2023 közötti munkát is. Noha az írások nem túlságosan terjedelmesek, mégis úgy érzi az olvasó, hogy magukban is kis foglalatok olyan gondolatokról, melyek újra meg újra felbukkannak a szövegekben. Sűrű és információdús, leginkább publicisztikai jellegű, ilyen-olyan felkérésre írt nagyobb lélegzetű cikkek, melyek olvasása során a tartalmi ismétlődések egyáltalán nem zavaróak, mi több, inkább segítik a befogadást.

Az újraközlést sokszor lábjegyzetekkel, olykor betoldott szövegrészekkel egészítette ki a szerző, amelyekben az eredeti megjelenés óta eltelt időszak eseményeiből vett új példákkal és „történelmi” fejleményekkel aktualizálta a szöveget. Sőt, az Ezredforduló – egy ókortörténész szemszögéből című, 1996-os írását több helyen bővítette, és az idegenellenességről szóló záró részben kifejezetten a politikai felelősséget, jobban mondván felelőtlenséget elemzi, amikor is az uralmon lévők politikai számításból meghatározott csoportok ellen szabadjára engedik „az idegengyűlölet gonosz szellemét” (50).

Vannak visszatérő motívumok és témák, melyek taglalása során korántsem kizárólag a zsidók kerülnek nagyító alá. Ilyenek pl. az eszmék primátusa a technikai újítások és felfedezések fölött, az identitások, az egyéni és közösségi autonómia előnyei és hátrányai, a népek vándorlásai, a kultúra-találkozások és konfliktusok, továbbá kifejezetten a magyar témák között említhetjük az ország és a főváros zsidók által benépesített helyeit, a letelepedések és kiűzetések folyamatát, Buda „el” és „vissza” foglalását – attól függően, hogy kinek a szemszögéből nézzük. A zsidók számára a keresztény hadak bevonulása sokkal fájdalmasabb és tragikusabb volt, mint a török uralom alatt élni. Folytatva a felsorolást, nem maradhatott ki a magyarországi emancipáció folyamata és kihívásai, az 1848-as forradalom két centrumának, Pozsony és Pest városának pogrom és lincshangulata, és így tovább, egészen a máig. A történeti leírások önmagukban is érdekesek, de valójában szinte mindig reflektálnak a jelenre. Nincs mit tagadni, szilárd liberális meggyőződésen alapuló politikai könyvet forgat az olvasó. Részint, mert a zsidó identitás körül mindig zsiszeg a levegő, a rengeteg felfogás és intézményesült, vagy intézményesülni szándékozó irányzat egymással is perlekedik, részint mert a körülvevő társadalommal is folyamatosan zajlik a hol békés, hol feszültségekkel teli interakció. Az eredetileg ókortörténész Komoróczy nem habozik állást foglalni modernkori eseményekkel kapcsolatban, pl. az 1849-es függetlenségi nyilatkozatot Kossuth végzetesen téves lépésének tartja, de kiváltképp a 2010-es évek kormányainak kisebbségi és emberjogi politikáját marasztalja el. A „történelmi egyház” fogalmával szemben is megfogalmazza ellenvéleményét, és kifogásolja az összes érintett felekezet, így a Mazsihisz beleegyezését a privilegizált, de állami függéssel járó státuszba.

A könyv címe nem is hagy kétséget, a Jogot, mert emberek vagyunk minden kisebbségi csoport és egyén egyenjogúságát, ha szükséges, törvényi védelmét követeli, vagy finomabban fogalmazva, azt látja üdvösnek. A társadalmi diszkrimináció felszámolásának folyamatában a mindenkori kormányzat felelőssége, hogy normamutatással segítse, és jogi eszközökkel biztosítsa a kisebbségi és vallási autonómiát anélkül, hogy túlzottan lekenyerezze, és ezáltal a markában tartsa a képviselői szervezeteiket. A jelenkori világszintű menekültválság, vagy a cigányságot ért hátrányos megkülönböztetés gyakran megjelennek a szövegekben, de ezek mélyebb elemzését Komoróczy másokra hagyja, ő inkább a saját szakterületéből, a zsidók évezredes (kényszer)vándorlásaiból, és különösen a magyarországi zsidók történeti eseményeiből és ideológiai vitáiból mutat érdekesebbnél érdekesebb példákat a nyilvánvaló szándékkal, hogy az olvasó is vegye észre az analógiákat – ennyiben tartom publicisztikáinak a tudományos igényű szövegek többségét.

Ami a közelmúlt jelenségeit illeti, néhol túlzottan idealista: a kilencvenes évek derekán megfogalmazott gondolatait a Nyugat-Európában letelepült „diaszpóra muszlimok”-ról nem árnyalta az eredeti írás 2022-ig kiterjesztett változatában sem. „Ezeknek a diaszpóra[sic!]-muszlimoknak kezd megszilárdulni a polgárjogi helyzete. [...] Parlamenti képviselők, polgármesterek, miniszterek kerültek ki közülük. Törökország előbb-utóbb az Európai Unió tagja lesz. A diaszpóra-muszlimok második-harmadik nemzedéke ugyanúgy európai, mint török vagy pakisztáni.” Noha a nehézségekre is utal, „vannak az integráció zavarát jelző tünetek is: itt-ott, mint mostanában Németországban, brutális fellépés az ott itthoni idegenek ellen. Nem veszélytelen, nem lehet elnézni mellette; de az igazság nem ez” (42). A gondolatmenete egyértelműen optimista, mondhatnánk túlzottan optimista a muszlim csoportok európai integrációját illetően. Ráadásul, a kötet szövegszerkesztési és szövegátírási gyakorlata az olvasó számára ezen a ponton követhetetlen, vagyis az eredeti publikáció tartalmának ismerete nélkül nem tudhatjuk, hogy 1996-os vagy 2022-es megállapításokat olvasunk.

Ha már a szöveggondozásnál tartunk, először csak becsúsztott hibának véljük azokat a furcsaságokat, amelyek az írások végére érve szisztematikus helyesírási problémává nőnek. Nem akarok túlzottan rigorózus lenni helyesírási kérdésekben, de néhány zavaró írásmódot mégis szükségesnek tartok megemlíteni: a görög orthodox szó melléknévi használatakor, a magyar helyesírás betűjét követve, nincsen „h”, és ugyanez az analógia érvényes a katolikus szóra is. Rendben, ennyi még elfogadható volna az ókori nyelveket kiválóan ismerő tudós szerzőtől, csak hogy a Kalligram kiadó szövegszerkesztőjében úgy látszik probléma támadt a hosszú magánhangzókkal, különösen az í-nek jutott mostoha sors. Akkor most jöjjön egy rövid felsorolás további kommentár nélkül: etymologia, stilus, alternativa, fiktív, normatív, intenzív, deskriptív, alijja, diktaturában, diaszpóra, és

ami igazán kellemetlen: Scheiber Sándorné dr. Bernáth Livia. És még egy apró észrevétel: az egyes írások végén pontosan adatolva van az eredeti megjelenési hely, de ezeken felül a kötet végén jó lett volna az áttekintést megkönnyítő listászerű felsorolás is.

De nem ilyen kicsinységekkel szeretném zárni a nagyon szerethető kötetéről szóló recenziót, hanem egy 1993-ban megjelent, más 20. századi tudósok mellett elsősorban Scheiber Sándor munkásságát bemutató írás egyik tételszerű bekezdésére való rövid reflexióval. A szerző a zsidóság mibenlétéről a Scheiber professzor által összeállított zsidó bibliográfia kapcsán ekképp nyilatkozott: „Talán morbidnak hangzik, amit mondok, de valamit jelezhet a valóságból: a jelen bibliográfiában¹ Scheiber nem azokat a hírlapokat regisztrálja, amelyeknek a főszerkesztői székében történetesen zsidó származású személy ült, vagy amelynek nagyjából zsidó munkatársai, zsidó előfizetői és vásárlói voltak. (Nem tartozott a bibliográfia gyűjtőkörébe Bálint György, Molnár Ferenc, Szép Ernő, Zsolt Béla, sem a rákosi- vagy Kádár-korból sok más név.) Csak azokat a lapokat vonta be, amelyek a zsidó közösségnek szóltak. Ez a különbség az egyetlen hiteles mérce. Más lapokat, melyeknek zsidó munkatársai voltak, zsidó sajtónak nevezni antiszemitizmus.” (109.)

Én sem érzem helyénvalónak a zsidó sajtó fogalmának ilyen kiterjesztését, azonban kihallani vélem a megfogalmazásból a zsidó szó bántó és sértő használatának a mai vitákban is megjelenő vádját. A származási alapú zsidóság fogalmát, noha a zsidó történelem egészén átvonul, a náci faji ideológia diszkreditálta, és Komoróczyhoz hasonlóan ma sokan úgy vélekednek, hogy akit annak ellenére, hogy magát nem zsidóként jeleníti meg a nyilvánosságban, vérségi alapon mégis zsidónak titulálnak, náci jellegű megbélyegzés áldozata. Elismerem az érvelés jogosságát, mégis úgy gondolom, hogy éppen a zsidó identitás és integráció a kötetben is tetten érhető változatos megjelenési formái, sajátos generációk közötti vagy egy életen belüli bújócskaja miatt nem feltétlen antiszemitizmus az idézetben szereplő szerzőket „lezsizidózni”. Szép Ernő és Zsolt Béla élete és művei pedig par excellence a magyarországi holokauszt kutatás ismert és mondhatjuk kedvelt témái. Egy lépéssel továbbmenve, ha teszem azt, egy kommunista politikus magát nem tartja zsidónak – mint ahogy a legtöbben így voltak vele és kerülték a témát –, és kikéri magának, hogy mások erre utalgassanak, de a szülei, később netán a gyerekei a zsidó identitás valamely elemét magukénak érzik, akkor a köztes generáció tagjáról, esetünkben a kommunista elkötelezettségű politikusról, el kell-e hallgatnunk, hogy zsidó? Mondhatjuk-e, hogy nem zsidó? Azt hiszem ezekre a kérdésekre nincs mindenkit megnyugtató válasz, de remélhetőleg van még néhány évszázadunk, hogy a magyarországi hebraista tudomány doyenje példáját követve, szabadon gondolkodjunk és elmerengjünk a részleges válaszokat ígérő alapkérdéseken. Mindehhez az is szükséges, hogy Komoróczy Géza nyomában minél mélyebben megismerjük a zsidóság történetét.

Lénárt András

¹ Scheiber Sándor 1993: *Magyar Zsidó folyóiratok és hírlapok bibliográfiája, 1847-1992*. Budapest.